

TEMATIZIRANJE VJERE U FILOZOFIJI KARLA JASPERSA

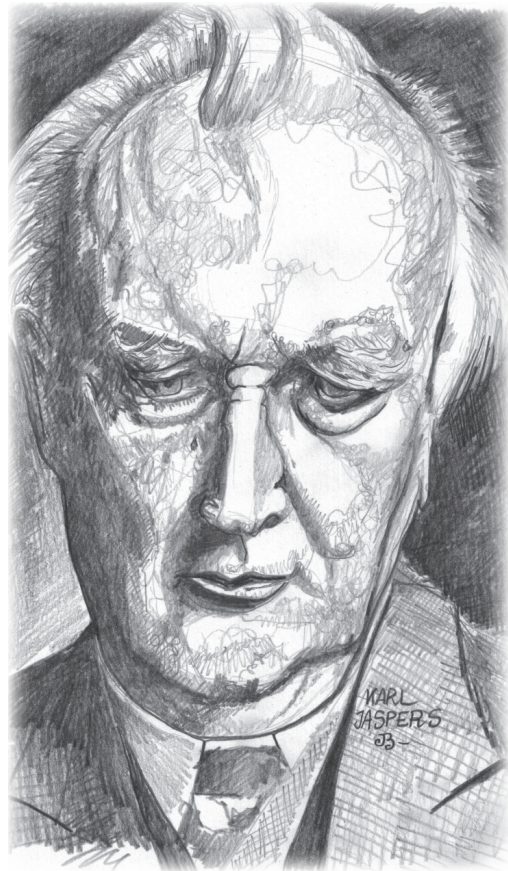
Uvod¹

Ivan Penavić

„Manje dogmi, manje prepirki; manje prepirki, manje nevolja: ako to nije istina, onda griješim.“²

Tim riječima započinje uvaženi francuski mislilac iz XVIII. st. XXI. glavu svoga čuvenog spisa *Traité sur la tolérance* (*Rasprava o toleranciji*) u kojoj se zgraža nad pojmom isključivosti, zatvorenosti, netolerancije i jednonumlja. Spis je nastao gotovo tri desetljeća prije famozne Francuske revolucije koja je raščistila sve s dotadašnjom kraljevskom elitom na čiji se dvor i njegove podanike obrušio i sam Voltaire u spomenutom spisu. Izuzevši Platonovu *Obranu Sokratovu*, ovaj Voltaireov spis predstavlja pionirsko djelo u povijesti ljudskoga duha koje raspravlja o strahoti zablude koja kulminira odmazdom ljudskoga života.

Nemoguće je ne uočiti poveznicu ovoga djela, i to ne samo izvanjsku, s cjeloživotnim radom i nastojanjem Karla Jaspersa, čovjeka koji je zasadio nov koncept vjere, stavivši ga u okvire filozofije, čime ga je zapravo lišio svih ograničenja. Dogma, ako pretendira ponuditi zaokruženu definiciju onoga transcendentnog, u samom svom korijenu potpisuje uginuće. Jer kako je moguće definirati (a definicija je ograničenje) ono

Nemoguće je ne uočiti poveznicu ovoga djela, i to ne samo izvanjsku, s cjeloživotnim radom i nastojanjem Karla Jaspersa, čovjeka koji je zasadio nov koncept vjere, stavivši ga u okvire filozofije, čime ga je zapravo lišio svih ograničenja. Dogma, ako pretendira ponuditi zaokruženu definiciju onoga transcendentnog, u samom svom korijenu potpisuje uginuće.

¹ Ovaj je seminarski rad napisan prošle akademske godine pod vodstvom doc. dr. sc. Danijela Tolvajčića. Budući da je ova godina proglašena Godinom vjere, učinilo se prikladnim objaviti i rad koji obrađuje temu vjere s filozofijskoga aspekta.

² VOLTAIRE, *Rasprava o toleranciji. Povodom smrti Jeana Calasa (1763.)*, Zagreb, 1990., 116.

bezgranično, sveobuhvatno? Vjerujem da je toga duboko bio svjestan Jaspers i da je iz te pozicije gradio daljnja polazišta i vlastita istraživanja koja su ga odvela u svijet ideja u kojemu i danas postoji mjesto za svakoga tko u njemu želi obitavati. Smatram da je *status questionis* ovoga osvrta u najmanju ruku tendenciozan. Prikazati, naime, Jaspersovu životnu intenciju izraženu u sintagmi filozofijske vjere gotovo je nemoguće u okviru jednoga rada koji može poslužiti tek kao nacrt za daljnji elaborat. Svjestan toga, odlučio sam koncizno pristupiti temi – zahvaćajući širi kontekst nastanka Jaspersove filozofije te reflektirajući sam tekst *Filozofijske vjere*.

1. Jaspersovo doba

Karl Jaspers rodio se u drugoj polovici XIX. st., u vremenu kada su već bile prohujale velike narodne revolucije gotovo čitavom Europom ostavivši za sobom konture novih nacionalnih država kao doseg svojih pothvata ozakonjen Berlinskim kongresom 1878. godine. Lom dvaju stoljeća, simbolično prikazan u prizoru početka Prvoga svjetskoga rata 1914., Jaspers je dočekao kao specijalizirani psihijatar na Sveučilištu u Heidelbergu. Kao deponit XIX. st. sa sobom je unio u XX. vijek stečevine 2,5-milenijske filozofijske misli, pogotovu dosege Kanta, Kierkegaarda i Nietzschea³, zamahe tadašnje empirijske znanosti, Comteove pokušaje konstruiranja pozitivističkoga društva, trijumfalizam Crkve crpljen na baštini propala feudalnoga sustava te klice rasističkih sustava koje

su proklijale na ruinama Prvoga svjetskog rata i uskoro se vješto obukle u ruho pseudopolitike.

Sam je Jaspers pod naslovom uz nakladu iz godine 1946. svoje Duhovne situacije vremena naglasio: „Ova je knjiga napisana godine 1930. U to vrijeme jedva da sam nešto znao o nacionalsocijalizmu, a nešto više o fašizmu. U zadovoljstvu upravo postignutim dovršetkom rukopisa, za vrijeme rujanskih izbora 1930. bijah iznenađen i zaplašen tada prvim uspjehom nacionalsocijalista.“⁴

Život u Weimarskoj Njemačkoj i svi događaji koji su slijedili kao preludij u Drugi svjetski rat, strahote čovjekoubilačke razorne snage uprisutnjene na tlu Europe prvih godina petoga desetljeća prošloga stoljeća, bez sumnje su stvorili okvir za nastanak jedne nove, svježije i tako potrebne metafizičke spekulacije kao što je ona Jaspersova iz 1947. godine iznesena u šest predavanja na Bazelskome sveučilištu i uvezana u zbirku pod nazivom *Der philosophische Glaube – Filozofijska vjera*.⁵

2. Jaspersova intencija

Nakana ovoga izlaganja nije ulazak u cjelokupnu Jaspersovu misao jer bi to u okviru tematike ovoga rada u najmanju ruku bilo tendenciozno, nego pokušaj dohvata osovinskih crta njegova, po mnogima, životnoga projekta naslovljena Filozofijska vjera. Stoga ću samo letimično napomenuti da se Jaspersova filozofijska misao, pre-

³ Usp. Jaspers, Karl, u: Alois HALDER, *Filozofijski rječnik*, Zagreb, 2008., 155–156.

⁴ Karl JASPERS, *Duhovna situacija vremena*, Zagreb, 1998., 217.

⁵ Usp. Branko BOŠNJAK, *Povijest filozofije, III*, Zagreb, 1993., 467–470.

ma povjesničarima filozofije, odvijala u tri etape:

- 1) psihologijska – u kojoj su nastali spisi: *Opća psihopatologija* i *Psihologija nazora na svijet*
- 2) faza „filozofije egzistencije“ (od dvadesetih godina XX. st. do kraja Drugoga svjetskog rata) u kojoj je kao glavno djelo nastala *Filozofija* godine 1932.
- 3) razdoblje „filozofijske vjere“ (od poratnoga razdoblja pa do smrti) kada nastaju: *Der philosophische Glaube* (Filozofijska vjera), *Von der Wahrheit* (O istini), *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte* (O izvoru i cilju povijesti), *Einführung in die Philosophie* (Uvod u filozofiju), *Der philosophische Glaube angesichts der Offenbarung* (Filozofijska vjera naspram objave). Ovdje se nastoji fokusirati na treću etapu, i to na spis *Filozofijska vjera*.⁶

2.1 Što je Jaspers htio s tih šest predavanja?

Homer u Ilijadi izrazom φιλοπτολεμος kao šilom (*Rem acu tetigit!*) dotiče srž helenskih ratnika. Ratnik u grčkoj kulturi nije čovjek koji je mobilizacijom prisiljen ići na bojište da bi mlitavo vrludao po fronti. Naprotiv! Ratnik je zaljubljen u rat do te mjere da bez rata ne može živjeti jer za njega stanje bez rata nije život. On je vječni borac, tragač za ratištem koje je postalo njegov životni prostor i vrijeme. Φιλοπτολεμος. Ratoljubac. Isti taj etimon φιλ nalazimo u imenici φιλοσοφία, a onaj koji joj se preda postaje ανηρ φιλοσοφος, muž zaljubljen u mudrost ne da bi on nju obuhvatio,

nego da ona obuhvati njega, da mu σοφία postane οικος, habitus – životni prostor. Umom, koji je νους, ανηρ φιλοσοφος traga za onom σοφία. Sam pred svojim umom stoji ανηρ φιλοσοφος i traga. Svako ograničavanje, svako zastiranje filozofijskoga obzorja i slobode misli ανηρ φιλοσοφος shvaća kao krađu životnoga prostora, kao ulazak tuđinca u moj οικος, u moj κοσμος, u moj species. Eto, tomu *Der philosophische Glaube*.

Naime, prolomilo se jedinstveno tijelo, uvjetno govoreći, znanosti i religije. Koncem XIX. st. razbila se o oporo tlo građanske epohe kugla dotadašnje cjelovite znanosti koja otada opstoji kao razmrvljena cjelina, kao focus jednom zauvijek divergirana u beskonačne pravce koji se baš nigdje ne dotiču. Uzeti zasebno, govore parcijalno, djelomično. Uvid u cjelokupnu zbilju ostaje im nedohvatljiv. Predmet njihova istraživanja obitava na jednomu polu realnosti. Govora o zbilji (*Wirklichkeit*) unutar pozitivističko-scijentističkoga sustava jednostavno ne može biti.⁷ Empirijske znanosti same sebe zadovoljavaju i zatvaraju se u circulum vitiosum svoje metode. S druge strane, angesichts takvoj znanosti našla se na prijelomu stoljeća institucija Crkve kao oplakivateljica Ancien Régimea i prezirateljica svih revolucionarnih pothvata u protekla dva stoljeća. K tomu, svoju uvjerenost u objavu nije ispovijedala kao istinu za sebe (u smislu Kantova fenomena koji je nakon njega jedini ostao moguć s ove strane iskustva) nego kao ono što kao an sich vrijedi za sve, tijekom svih vremena, do vijeka. Osim što je istinu promatrala

⁶ Usp. Danijel TOLVAJČIĆ, Pogovor, u: Karl JASPERS, *Uvod u filozofiju*, Zagreb, 2012., 119.

⁷ Usp. Henri DE LUBAC, *Drama ateističkog humanizma*, Rijeka – Sarajevo, 2009., 164–174.

kao jednu, Crkva je sebe postavila kao nositeljicu te istine, kao starozavjetni šator obitavanja te istine isključivo unutar nje same. Objekt njezina proučavanja i vjerovanja ulazio je u ono zbiljsko i zahvaćao drugi pol misaonoga poprišta, potpuno oprečan empiriji, pozitivizmu i scijentizmu. Jaspers je uočio taj jaz između znanosti i njezinih rezultata na jednoj strani i službene religije i njezina apsolutizirana nauka na drugoj strani. U taj je procjep smjestio dinamiku filozofijske vjere, one koja ne naginje dogmatizmu i isključivosti, apsolutnosti i dovršenosti, obvezatnosti i konačnosti, nego kani postavke Jaspersove druge faze – filozofija egzistencije (imanencija i transcendencija) staviti u odnos. Egzistencija nezasićena domašajima egzaktne znanosti, sudarena s graničnim situacijama, tragajući za smislom, pokušava transcendirati svijet u kojemu se prethodno orijentirala, a transcendiranjem svijeta, stvaranjem lûka nad ponorom koji zjapi između imanencije i transcendencije zbiva se osvjetljavanje (rasvjetljenje) egzistencije čitanjem šifri transcendencije u svijetu i unutar same egzistencije. Jaspersova je filozofija, zapravo, postavljena na pilastre vjere, i to filozofijske, vođene sumnjom u opreci prema svim autoritetima.⁸

2.2. Na čemu se temelji filozofijska vjera?

Iz cjelokupna fundiranja filozofijske vjere dade se iščitati pet pilastara na kojima počiva Jaspersov projekt:⁹

⁸ Usp. Lino VELJAK, Pogovor, u: Karl JASPERS, *Filozofijska vjera*, Zagreb, 2011., 114.

⁹ Usp. Danijel TOLVAJČIĆ, Pogovor, u: Karl JASPERS, *Uvod u filozofiju*, 127–128.

a) Bog jest – po Jaspersu, Boga ima samo za pojedinoga čovjeka u njegovoj nutрини; misao o transcendenciji zadobiva se u slobodi transcendiranja – tu se iskušava radikalna otvorenost i sloboda nasuprot bilo kakvu apsolutiziranju i isključivosti.

b) Postoji bezuvjetni zahtjev – čovjek kao moguća egzistencija od transcendencije prima sama sebe (u slobodi proizlazi bezuvjetni zahtjev); čovjek ne djeluje samo iz svrhovitosti ili straha od autoriteta; samo slobodna osoba (a sloboda je darovana) može bezuvjetno djelovati.

c) Čovjek je konačan i nedovršiv – možemo sami sebe transcendirati; mi nismo sami sebe stvorili.

d) Čovjek može živjeti pod Božjim vodstvom – što sebe same doživljavamo slobodnijima, stvarnost transcendencije postaje nam izvjesnijom.

e) Svijet ima iščezavajući opstanak između Boga i transcendencije – svi predmeti su samo pojave, nijedan spoznati bitak nije bitak po sebi u cjelini.

Valja, k tomu, naglasiti nekoliko postulata koje Jaspers podrazumijeva, odnosno pomoću kojih operira u tekstu *Filozofijska vjera*:

- 1) Bog je skriven, on je apsolutna transcendencija u odnosu na „otvoreni“ svijet
- 2) svijet postaje mjesto govora „šifri“ (i nedovršenost svijeta je „šifra“; i egzistencija).

Uz spomenuto, treba nadodati da su transcendencija i egzistencija „predmeti“, „objekti“ filozofijske vjere; njima se operira, ali o njima se ne zna, o njima nema znanja. Napetost između imanencije

i transcendencije ostaje trajna – ona je jamac čovjekove slobode.

3. Metafizičnost Jaspersova spisa “Filozofijska vjera”

Objelodanjivanjem Kantova spisa *Kritik der reinen Vernunft* (Kritika čistoga uma) slomio se klasični sustav metafizike znanja, sustav konstrukcija onostranosti. Kant je u tome spisu, ustvari, andersenski uzviknuo: „Car je gol!“ Mitspiel spoznaje i iskustva ipak ostaje *conditio sine qua non* svakoga daljnjeg sigurnoga znanja. A o stvarima o kojima iskustvo ne može kazati ništa suvislo, što preostaje? Je li Kantov konstrukt razor ili preustroj metafizike? Mogu li njegovi rezultati postati *praeambula* novoga pogleda na metafiziku koja se ipak čini nužnom? Smije li se Kantov kategorički imperativ iznesen u Kritici praktičnoga uma stavljati u analogan odnos s Jaspersovim „graničnim situacijama“? Jer Kant otvara prostor transcendenciji u okviru svoga sustava o moralu.¹⁰ A kod Jaspersa su upravo granične situacije točke u kojima egzistencija počinje tragati za transcendencijom, one su barijere u kojima egzistencija nastoji transcendirati svijet i okušati se u metafizici. Je li uopće moguće dokinuti metafiziku, a da se pritom ne zapadne u bazični nihilizam od kojega je Jaspers energično zazirao više kao psihijatar nego kao filozof?

Upravo nemogućnost davanja jedinstvena odgovora na postavljena pitanja daje Jaspersovu konceptu filozofijske vjere plauzibilnost, a nama izazov da i sami zah-

vatimo kap vode s vrela gotovo trimilenijske filozofijske misli, kritičnije promatramo svoju uronjenost u Heideggerov i Jaspersov *Umwelt* – okolni svijet – te se još jednom zapitamo: Što to leži u temelju svega, onkraj svih mijena, umovanja i previranja?

Zaključak

Ima tekstova koji su legitiman produkt svoga doba i ne uspijevaju funkcionirati izvan njega. Iščupani iz konteksta svoga vremena i mjesta nastanka izgledaju kao krute okamine od kojih postmoderni čovjek zazire.

Naprotiv, tekst koji je bio pred nama na prošlogodišnjem seminaru odiše zapanjujućom svježinom i mladošću, uvijek novom aktualnošću; on ne stari. Jaspersovo vrijeme traje (a filozofirati vrijeme predstavlja jednu od najvećih poteškoća filozofije). Jaspersov trenutak ne samo da se proteže kroz *Gegenwart* (sadašnji trenutak) zbog bliske prošlosti u kojoj je nastao, nego tematika koju obrađuje daje mu instancu eternoga.

Filozofirati egzistenciju kao kontrapost aktualnom nihilizmu ne znači ništa drugo nego preuzeti na se zadaću izvornoga filozofa i dati obola vlastitoj situaciji. Stoga je projekt filozofijske vjere kolosalan. Ne čini se privlačan slabima, onima koji funkcioniraju na način feuerbachovske projekcije ili freudovske sublimacije, nego je ekvivalent neumornu traganju za ostvarenjem egzistencije; filozofijska je vjera sinonim za proces autotranscendiranja, nadvladavanja puke materijalnosti, empiričnosti i egzaktnosti.

Ona nudi čovjeku da od onoga το ζωον postane ανηρ φιλοσοφος.

¹⁰ Usp. Immanuel KANT, *Metafizika čudoređa*, Zagreb, 1999.